

Árva László¹

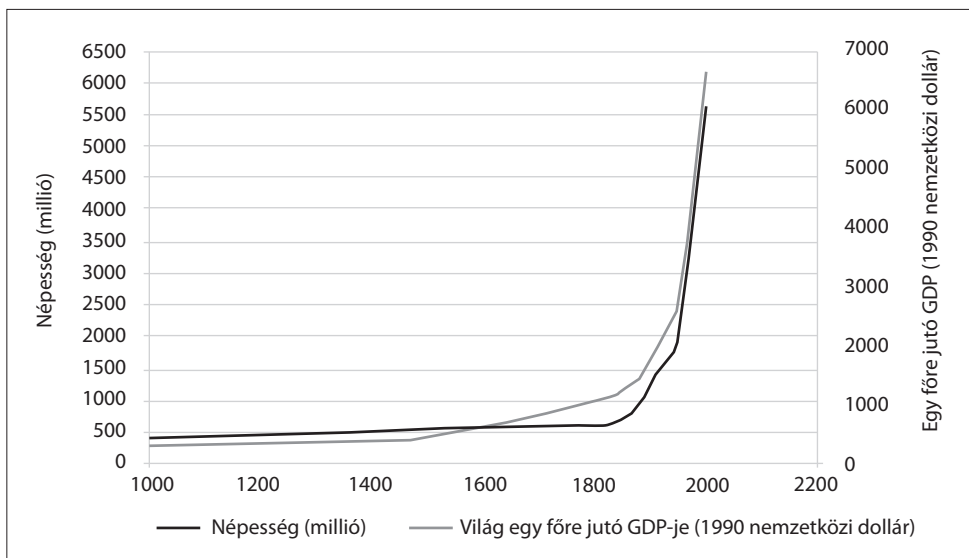
Botos Katalin új könyve a gazdaság és a vallás kapcsolatáról²

A gazdasági növekedés hajhászásának korábban egyeduralgkódó fétise napjainkban lassan átadja a helyét a gazdasági növekedés nem kívánt következményeitől való félelemnek. Míg korábban mindenütt a legfőbb cél a gazdasági növekedés felgyorsítása és a növekedés ütemének magasan tartása volt, napjainkban inkább a nem kívánatos mellékhatások elkerülése került előtérbe, bár a politikusok számára a gazdasági növekedés, a GDP fétise az USA-tól, az Európai Uniótól és Oroszországon át egészen Kínáig még mindig erősen jelen van, hiszen egyszerű, könnyen értelmezhető mértéke lehet a gazdasági sikereiknek, a fiatalok azonban már komolyan aggódnak a gyors gazdasági növekedés veszélyes mellékhatásaitól. A gyors gazdasági növekedés egyik leginkább közismert káros hatása a globális felmelegedés, de mellette még számos, sok esetben súlyosabb következmény is beléphet a képbe, mint például a biodiverzitás csökkenése nyomán kialakuló zoonózisok, vagyis az állatokról emberekre terjedő gyilkos járványok, mint például a madár- és sertésinfluenza, a Covid-19 vagy akár az ebola, illetve a napjainkban egyre veszélyesebb műanyagszennyezés a maga súlyos egészségi hatásaival, mint például az agydaganatok gyakoriságának növekedése, illetve az Alzheimer- és Parkinson-kór terjedése. Azt is fontos látni, hogy az elmúlt évek során nemcsak az egészséget veszélyeztető krízisek és szennyezés növekedett, hanem jelentősen megszorodtak a gazdasági visszaesések és válságok is, amit többen a gátlástalanul felgyorsult és sok esetben spekulatív gazdasági növekedés következményeinek tartanak.

Felmerül azonban a kérdés, hogy mióta van jelen a Földön a hihetetlenül gyors gazdasági növekedés, és milyen tényezők váltották azt ki. Ma már számos, megbízható hosszú távú gazdasági és társadalmi adatsorral rendelkezünk, nagyrészt az angol Angus Maddison úttörő gazdaságtörténeti kutatásai alapján, amelynek eredményei a Maddison Project Database 2020 e-mail-címen érhetők el. Ezek alapján egyértelműnek látszik, hogy a világ egy főre eső GDP-je a 18. század végéig, a 19. század első harmadáig hosszú évezredekken keresztül viszonylag mérsékelt ütemben növekedett, csak ezt követően kerül sor a gazdasági növekedés felgyorsulására, és az azzal szorosan összefüggő gyors népességnövekedésre, az európai ipari forradalom után. Sajnos azonban mind a mai napig nemigen tudunk kielégítő választ adni arra a kérdésre, hogy milyen tényezők váltották ki a gazdasági növekedés hihetetlen felgyorsulását pont Nyugat-Európában és pont ekkor. A válasz gyakran csak annyi, hogy az ipari forradalom volt a meghatározó ok, de arra már nem igazán kapunk válaszokat, hogy az miért pont akkor tört ki.

¹ E-mail: laszlo.d.arva@gmail.com

² Botos Katalin (2023): *Világvallások és a gazdaság*. Budapest: Kairosz, 135 oldal.

1. ábra: Az egy főre eső gazdasági növekedés és a világ össznépességének alakulása az elmúlt évezred során (abszolút értékekben)

Forrás: ŠLAUS–JACOBS 2011

Nyilvánvaló, a gazdasági növekedés felgyorsulásának több oka is lehetett, amelyek együttesen váltották ki ezt az eredményt.

Több – többé-kevésbé kielégítő – magyarázat is született a felgyorsult gazdasági növekedéssel kapcsolatban. Így például Yuval Harari egy 2018-ban kiadott könyvében (*21 lecke a 21. századra*) azt írta, hogy feltehetően a hitel belépése és elterjedése miatt került sor az egy főre eső GDP és a népességszám növekedési ütemének a felgyorsulására. Mások más tényezőket említettek, mint például Jared Diamond több cikkben és könyvben arról ír, hogy az európai térség erős földrajzi tagoltsága miatt váltak lehetővé nagy felfedezések, ugyanis itt nem alakult ki (például Kínával szemben) olyan, mindent meghatározó uralkodó központ, amely engedélyezte és finanszírozta volna a kutatásokat, az új módszerek alkalmazását és a földrajzi felfedezéseket. Persze emellett még számos további ok is hozzájárulhatott a gazdasági növekedés hirtelen felgyorsulásához Nyugat-Európában.

Nyilván nagyon valószínű, hogy a kapitalizmus kialakulása és a hitel elterjedése valóban fontos tényezője lehetett a nyugat-európai gazdasági növekedés gyors beindításának. De azért azt is látni kell, hogy a hitelt nagyon sokáig mind a keresztény, mind a muszlim vallás tiltotta, egészen pontosan: nem engedte meg a hitelezéshez kapcsolódó kamatszedést. A keresztény és a mohamedán vallások előképénél, vagyis a zsidó vallás esetében azonban ez jóval bonyolultabb volt, mert zsidók zsidóktól épp úgy nem szedhettek kamatot, mint ahogy a keresztények és a mohamedánok számára, az adósok vallási hovatartozásától függetlenül általánosan tiltott volt a kamatszedés. Ugyanakkor a zsidó vallás szerint bár a zsidók zsidóktól nem szedhettek kamatot, de nem zsidóktól

ez megengedett volt. Mivel azonban a középkor végén, az újkor hajnalán sokan úgy érezték a keresztény Nyugat-Európában, hogy nagyon jó lenne, ha rendelkezésre állna különböző célokra hitel, ezért a nyugat-európai vallási és világi vezetők sorra engedélyezték a zsidóknak, hogy hitelt nyújtsanak és kamatot szedjenek azok után. Így váltak aztán a zsidók akaratlanul is Nyugat-Európában a pénzügyek szervezőjévé.

A hitel és a vallás kapcsolatára vonatkozóan számos kutatás készült az elmúlt évek során, ezek közt érdemes kiemelni az angol Richard Henry Tawney 1926-ban írt könyvét (*Religion and the Rise of Capitalism*), amely sok tekintetben alaposabb elemzés volt, a pár évvel korábban Max Weber által írt *Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus* című munkájánál. Mindenesetre elég világos Weber és Tawney munkái alapján, hogy a vallási előírások és szokások komolyan befolyásolták és befolyásolják ma is a gazdasági tevékenységet. Magyarországon napjainkban is elég sokan foglalkoznak közgazdaságtan és a vallás kapcsolatával, de az is tény, hogy a legkorábban és talán a legalaposabban Botos Katalin, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Heller Farkas Intézetének alapító professzora, valamint a Szegedi Tudományegyetem professzor emeritája kezdett foglalkozni ezzel a kérdéssel. A Mária Rádió által kiadott *Keresztény közgazdaságtan?* című új könyvében több mint 10, igen olvasmányos esszében összefoglalta a keresztény vallási tanítások és a közgazdaságtan – azon belül is elsősorban a pénzügyek – közti kapcsolatokat.

Botos Katalin meggyőzően bizonyította eddigi munkássága során, hogy amennyiben hiányoznak a gazdaság gazdaságon kívüli etikai alapjai, akkor a gazdasági növekedés nagy valószínűséggel nem lehet sikeres, sőt elkerülhetetlenül katasztrófákhoz fog vezetni. Botos Katalin a gazdaságon kívüli elkerülhetetlen irányító alapelveket a keresztény vallásban találta meg, és nagyon fontos kiemelni, hogy számára a keresztény közgazdaságtan kifejezetten környezetvédő megoldásokat (is) jelent. Ugyanakkor fontos, hogy a keresztény elvek jelentősek az indokolatlan gazdasági egyenlőtlenségek csökkentésében is. Hasonlóan lényeges meglátása, hogy a modern gazdaság fontos eleme a felesleges termékek és szolgáltatások előállítása, és aztán azoknak a marketing révén a mit sem sejtő vevőkre való rásózása is. Ennek a marketingindukált keresletnek nagyon fontos eleme a termékek tervezett elavulása, tönkremenetele, vagyis a javíthatatlan megoldások szándékos beépítése a termékekbe. A megunt és/vagy tönkrement termékeket aztán persze rendre kidobják, mert vagy teljesen javíthatatlanok, vagy sokkal olcsóbb újat venni, mint az elromlott termék javítása, ami nyilván a környezetszennyezés jelentős növekedését eredményezi. Sajnos a mai növekedésorientált gazdaság jelentős szellemi és természeti erőforrásokat pazarol el felesleges szemét előállítására, amelyek mind jelentős egészségi károkat is okoznak az embereknek.

Kérdéses, hogy vajon a keresztény vallási alapelvek alkalmazása segíthetne-e megátolni az emberi társadalom idő előtti összeomlását és megtalálni a természettel való harmonikus kívánatos együttélést a gazdaságban. Nincs kizárva, bár a gazdasági növekedés fétisét nagyon nehéz lenne orvosolni és lelassítani a gazdasági növekedést. Botos Katalinnak azonban abban feltehetően teljesen igaza van abban, hogy a gazdaság céljai nem vezethetők le a gazdaságból magából, azokhoz „más minőség” figyelembevételre is szükséges. A modern gazdaság „katasztrófális összeomlását” talán a közgazdasági alapelvek újraértelmezésével, valamint a katolikus közgazdaságtan alapelveinek alkalmazásával el lehetne még kerülni... Holnap azonban talán már késő lehet.

Felhasznált irodalom

ŠLAUS, Ivo – JACOBS, Garry (2011): Human Capital and Sustainability. *Sustainability*, 3(1), 97–154. Online: <https://doi.org/10.3390/su3010097>

